

СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ РОЗШИРЕННЯ ЄС: НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКИХ ВІДНОСИН

Після вступу з 1 травня 2004 року держав Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) до Європейського Союзу (ЄС) формується принципово нова система економічних відносин України з центральноевропейськими державами як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівні. Сучасні господарські стосунки України із західними сусідами базуються в основному на уніфікованих принципах і правилах взаємодії країн-членів ЄС із державами, які не входять до європейської економічної спільноти. Така системна зміна моделі співробітництва заслуговує глибокого наукового вивчення.

У цьому контексті, особливо важливий теоретичний і практичний інтерес представляє аналіз досвіду становлення і розвитку системи зовнішньоекономічного співробітництва незалежної України з постсоціалістичними державами ЦСЕ періоду 1990-х – початку 2000-х років, еволюції їх торговельного, інвестиційного і науково-технічного співробітництва, загалом ефективності економічних взаємовідносин, причин і наслідків переходу до нової моделі співпраці на початку 2000-х років та основних напрямів удосконалення системи управління і організації зовнішньоекономічних зв'язків України з центральноевропейськими державами на етапі їх практичного інтегрування до ЄС.

Актуальність обрання в якості об'єкту наукового аналізу системи економічних стосунків між Україною та Словацькою Республікою обумовлена низкою причин.

Головними з-поміж них є наступні:

По-перше, Словаччина – безпосередній сусід України, завдяки чому між двома державами інтенсивно розвивається економічне співробітництво у всіх сферах – від торговельно-економічного до науково-технічного і транспортно-інфраструктурного, а також на всіх рівнях – від центрального до транскордонного, міжрегіонального.

По-друге, СР досить тісно пов'язана з українською економікою, особливо, щодо виробничої кооперації, сировинних поставок, а також спільного транзиту великих обсягів енергоносіїв до Європи.

По-третє, Словаччина – найменша для України західна сусідня держава ЦСЕ – новий член ЄС. Компактна система українсько-словацьких економічних відносин зараз швидше, ніж більш масштабні системи двостороннього українсько-польського, українсько-угорського та іншого господарського співробітництва, відчуває на собі зміну принципів і характеру співпраці після вступу СР до ЄС. На такі зміни вона реагує також

оперативніше і пружніше.

Тому, не безпідставно вважаємо, що на прикладі вдосконалення системи українсько-словацьких господарських стосунків цілком можна розробити і апробувати на практиці модель ефективного здійснення двосторонніх економічних відносин України з державами ЦСЕ після їх вступу до ЄС. Фактично, вона може стати також варіантною моделлю адаптації зовнішньоекономічних зв'язків України до загальноєвропейських стандартів і вимог в умовах безпосереднього сусідства з ЄС.

Через незначний часовий відступ від дати розширення ЄС українсько-словацькі економічні відносини на сучасному етапі ще не стали предметом глибокого наукового вивчення в українській економічній науці. Більшість опублікованих робіт з питань українсько-словацького співробітництва мають історичний і політологічний характер [2, 2]. Взагалі економічним відносинам з Словаччиною в Україні приділяється значно менше уваги, ніж в СР і навіть Російській Федерації [6;4-5]. Чільні представники української економічної науки намагаються неупереджено аналізувати вплив наслідків розширення ЄС на економіку України та її зовнішньоекономічні зв'язки з країнами-членами ЄС. Найбільшою уваги з-поміж робіт такого характеру заслуговує опубліковане в травні 2004 року колективне дослідження "Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами"[3]. Воно було підготовлене міжнародною групою українських і зарубіжних європейських експертів в рамках спільного дослідницького проекту Інституту Схід-Захід та Інституту регіональних та євроінтеграційних досліджень "ЄвроРегіо Україна" за темою: "Вплив розширення ЄС на відносини України з центральноевропейськими сусідами", здійсненого протягом 2002-2004 років.

Нові тенденції українсько-словацького економічного співробітництва, висвітлені в колективній монографії "Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами", стисло можна охарактеризувати наступним чином [3;23-26]:

– Впродовж початку 2000-х років відновився динамічний ріст обсягів взаємного товарообігу – з середньорічним приростом на рівні 20-30% (для характеристики зовнішньої торгівлі автори однак користуються досить мінімізованими даними Економічної комісії ООН для Європи, а не офіційної національної статистики).

– Обсяги і темпи приросту українського експорту товарів до СР стабільно перевищують аналогічні показники приросту імпорту, чим зберігається позитивний для України баланс у зовнішній торгівлі з СР.

– Водночас, товарна структура словацького експорту до України більш диверсифікована, ніж українського до СР (де переважає продукція сировинної групи).

– Найбільш динамічно зростає взаємна торгівля послугами, особливо обсяги надання Україною транспортних послуг СР.

– В Україні розміщені одні з найбільших словацьких інвестицій за

кордоном (за практичної відсутності українських інвестицій в СР).

– Позитивними є характер і структура словацьких інвестицій в Україні, які мають високий ступінь концентрації та дислоковані переважно в промисловому виробництві.

Разом з тим, характеризуючи, наприклад, практику зовнішньоторговельних відносин між Україною і СР, автори колективного дослідження наводять конкретні приклади застосування сторонами тарифного і не тарифного обмеження взаємних експортно-імпортних операцій та ведення антидемпінгових розслідувань щодо деяких товарів, походженням з країни-партнера.

Проте, на тлі досить глибокого аналізу масштабніших процесів економічної співпраці України з РП, УР та іншими новими членами ЄС, у монографічному дослідженні матеріал щодо СР викладено дещо схематично, а висновки і рекомендації авторського колективу публікації з вдосконалення українсько-словацького співробітництва швидше принагідні. Тому і ця – найбільш новаторську наукову роботу з питань розвитку відносин України з центральноевропейськими державами в умовах розширення ЄС в частині щодо українсько-словацького економічного співробітництва варто вважати продуктивним підходом до постановки проблеми, але не вичерпною відповіддю на всі складні питання двосторонньої взаємодії.

У цьому контексті, особливий науковий і практичний інтерес представляє розвиток зовнішньої торгівлі між Україною і СР, яка є головною складовою частиною українсько-словацьких економічних відносин. Еволюцію двосторонніх торговельно-економічних стосунків зумовлювали як зміни кон'юнктури світового і континентального ринку, так і внутрішні системні економічні перетворення в кожній із країн на перехідному етапі, насамперед ринкові реформи. Важливу роль в динаміці взаємної українсько-словацької торгівлі грали загальна лібералізація та переорієнтація зовнішньоекономічних зв'язків України і Словаччини, їх прагнення інтенсивно включитися в інтеграційні економічні процеси на європейському континенті.

Разом з тим, розвиток торговельних відносин між Україною та СР впродовж 1990-х та початку 2000-х років визначався досить складним і суперечливим комплексом факторів. Тому варто розкрити причини і висвітлити наслідки дії цього комплексу чинників на динаміку та структурні зміни українсько-словацької торгівлі. Водночас необхідно здійснити об'єктивний аналіз сучасних тенденцій розвитку двосторонніх торговельно-економічних відносин у контексті прогнозування варіантів їх можливої еволюційної зміни у зв'язку із вступом Словаччини та інших центральноевропейських держав до ЄС.

Українсько-словацька торгівля впродовж 1990-початку 2000-х років, на жаль, розвивалася нерівномірно. До значного спаду обсягів двостороннього товарообігу призвела світова фінансова криза кінця 1990-х років. І лише з 2000 року було відновлено динаміку росту взаємної торгівлі. Аналіз

торговельно-економічного співробітництва між Україною і Словацькою Республікою показує, що найвищих темпів зростання товарообігу, українського експорту до СР і абсолютного значення цих показників досягнуто протягом 2004 року:

Таблиця 1

Зовнішня торгівля товарами між Україною та СР
(млн. дол. США) [7,8]

Показник	1998р.	1999р.	Зміна, %	2000р.	Зміна, %	2001р.	Зміна, %	2002р.	Зміна, %	2003р.	Зміна, %	2004р.	Зміна, %
ЗТО	415,601	330,777	-20	355,297	7	383,008	8	428,256	12	490,000	14	614,319	25,5
Експорт	245,195	199,179	-19	230,936	16	243,128	5	292,132	20	289,000	-1	398,099	37,7
Імпорт	170,406	131,598	-23	124,360	-5	139,880	12	136,124	-3	201,000	47	216,220	7,8
Сальдо	+74,789	+67,581		+106,576		+103,248		+156,008		+88,000		+181,879	

Як свідчать дані Таб.1, зовнішньоторговельний обіг (ЗТО) між Україною і СР різко скоротився в 1999 році – на 20%. Впали і обсяги українського експорту до СР – на 19% і імпорту з СР – на 23%. Відновлення росту обсягу ЗТО впродовж 2000-2002 років відбувалося не досить динамічно і в основному за рахунок прискореного зростання українського експорту до Словаччини. У 2003 році, однак, як свідчать дані Таб.1, навпаки, різко виріс обсяг словацького експорту до України – на 47%. І лише в 2004 році знову почалося динамічне нарощення українського експорту до СР. Впродовж 2004 року ЗТО між Україною і СР зріс на 25,5%, що є найвищим показником за період кінця 1990-х–початку 2000-х років. При цьому, темпи приросту українського експорту до СР в 2004 році – 37,7% більш ніж у 4 рази перевищували ріст обсягів імпорту із Словаччини – 7,8%.

Утім, тривалий час зберігається несприятлива тенденція розвитку взаємної торгівлі, яку характеризує динаміка зміни товарної структури українського експорту до СР на початку 2000-х років.

Таблиця 2

Структура експорту з України до СР [7,8]

№	Розділ	2000 р.		2003 р.		2004 р.	
		Тис.дол.	Питома вага, %	Тис.дол.	Питома вага, %	Тис.дол.	Питома вага, %
V	Мінеральні продукти	89870	38,9	86438	37,0	130201	41,78
XV	Неблагородні метали та вироби з них	59300	25,7	55969	23,4	71539	22,96
VI	Продукція хімічної та зв'язаних з нею галузей	10531	4,6	22320	9,7	34604	11,11
VII	Пластмаси і каучук	24811	10,7	14936	6,3	15653	5,02
XVI	Машини, устаткування механізми	12306	5,3	12399	5,4	17146	5,50
IX	Деревина та вироби з неї	19628	8,5	13325	5,5	13514	4,34

Як засвідчують дані Таб.2, постійно майже дві третини українського експорту до СР становлять мінеральні продукти та метал. При цьому руда, шлак, попіл – найбільша за питомою вагою товарна група експорту України до СР, яка в період 2000-2004 років стабільно складала понад четвертину

його загального обсягу. Це в першу чергу пов'язане із залежністю словацького сталеплавильного виробництва від сировинних поставок з України.

На початку 2000-х років зберігалася відносно висока питома вага експорту металу з України до СР, хоча вивіз чорних металів був досить нестабільним.

У той час, як український експорт пластмаси до СР в період 2000–2004 років мав тенденцію до суттєвого відносного і абсолютного зниження, вивіз продукції хімічної промисловості – зростав. Словацька сторона, однак, намагалася обмежити імпорт деяких хімічних виробів з України, розпочавши, наприклад, антидемпінгове розслідування щодо поставок нітрату амонію.

З сировинної групи товарів поступово зменшувалися обсяги експорту української деревини до СР.

На жаль, майже без змін впродовж 2000–2004 років залишалася питома вага машин і механізмів в українському експорті до Словаччини, складаючи ледь більше 5% його обсягу. В імпорті із Словаччини до України питома вага цієї товарної групи стабільно була в 2–3 рази вищою. Така диспропорція пояснюється не лише недостатньою конкурентоспроможністю українських виробів, але і зростаючим словацьким вивозом до України транспортних засобів, насамперед легкових автомобілів, внаслідок бурхливого розвитку орієнтованого на експорт автомобілебудування в СР, а також вивозом обладнання і технології в рамках реалізації словацьких інвестиційних проектів в Україні.

Попередньо українськими і зарубіжними фахівцями нерідко прогнозувалося, що входження центральноєвропейських держав до ЄС і єдиного внутрішнього ринку євроспільноти негативно відіб'ється на обсягах їх економічного співробітництва з Україною. Проведений нами аналіз, однак, засвідчує, що після вступу Словаччини до ЄС у 2004 році масштаби українсько-словацької взаємодії в господарській сфері не зменшилися, а, навпаки, за деякими напрямками і видами співробітництва значно зросли. Особливо звертає на себе увагу той факт, що навіть за попередніми статистичними даними, обсяг взаємної українсько-словацької торгівлі в 2004 році різко зріс, насамперед за рахунок збільшення українського експорту до СР, і нарешті суттєво перевищив показники товарообігу другої половини 1990-х років.

Українська і словацька економічна наука поки що надзвичайно мало уваги надає серйозному аналізу стану і перспектив двосторонніх економічних стосунків між Україною і СР. Можливо, через те, що обсяг товарообігу між двома державами тривалий період коливався менше рівня 0,5 млрд. дол. США у рік і складав лише невелику частину їх загальних зовнішньоекономічних зв'язків. Досить законсервованою залишається структура взаємного експорту-імпорту, яку не вдається суттєво змінити. Відсутня стабільність динаміки зростання двосторонньої зовнішньої торгівлі.

Саме тому, як можна з впевненістю стверджувати, українсько-словацькі зовнішньоекономічні зв'язки навіть після розширення ЄС рухаються радше стихійно, завдяки ініціативі та наполегливій праці безпосередніх їх учасників, насамперед з приватно-корпоративного сектору. Науково обґрунтованої концепції цілеспрямованого формування ефективно функціонуючої системи зовнішньоекономічних відносин між Україною та СР на стратегічну перспективу поки що нема.

Українсько-словацькі економічні стосунки, попри деякі позитивні зрушення останніх років, розвиваються нерівномірно і не відповідають інтересам, потенціалу і можливостям двох сусідніх держав. Існуюча модель економічного співробітництва і система зовнішньоекономічних стосунків України та СР – застарілі і недостатньо адаптовані до нових умов і вимог господарської взаємодії після розширення ЄС і вступу Словаччини з 1 травня 2004 року до Європейського Союзу.

Реальний обсяг взаємних зовнішньоекономічних, насамперед торговельно-економічних зв'язків України і Словаччини, після кризового спаду двостороннього товарообігу в 1999 році, протягом 2000–2003 років лише наближався до рівня показників 1997–1998 років і лише з 2004 року почав динамічно зростати. Майже незмінною залишається структура українського експорту до СР з домінуванням групи товарів сировинно-напівфабрикатної групи. Недостатнім і переважно безсистемним є двостороннє інвестиційне співробітництво. Виникає певне неспівпадання інтересів двох держав у транзиті енергоносіїв до Європи. Не розв'язані до кінця проблеми взаєморозрахунків за спільні проекти попереднього періоду тощо.

Загалом, рівень координації дій України і СР в сфері міжнародного і міждержавного економічного співробітництва не відповідає вимогам сьогодення. А система українсько-словацьких зовнішньоекономічних зв'язків потребує суттєвого вдосконалення, якщо і не корінної перебудови з огляду на зміну геополітичного і геоекономічного статусу України та Словаччини в умовах розширення ЄС.

У цілому з боку двох держав поки що відсутній продуманий концептуальний підхід до тактики і стратегії розвитку двосторонніх економічних зв'язків. Гострі проблеми українсько-словацького зовнішньоекономічного співробітництва привертають до себе увагу урядів, міністерств і відомств та інших державних структур України і Словаччини, зазвичай, лише напередодні візитів представників вищого державного керівництва.

Враховуючи, що Словацька Республіка постійно політично декларує пріоритет необхідності зміцнення економічних стосунків із своїм найбільшим сусідом – Україною, українська сторона може використати це для ініціювання розробки і впровадження нової моделі тісного економічного співробітництва між Україною і Словаччиною.

Рациональним економічним аргументом для необхідності формування

такої оновленої моделі є також той факт, що масштаби сучасного українсько-словацького економічного співробітництва суттєво менші, ніж, наприклад, українсько-польського, українсько-угорського та українсько-чеського. Тому використання нових принципів, форм та видів господарської співпраці на більш компактних українсько-словацьких економічних зв'язках дозволить оперативніше впроваджувати оновлені методи співробітництва і швидше виявить їх практичні плюси та мінуси. Надалі позитиви апробованої українсько-словацької моделі можуть лягти в основу формування оновленої системи зовнішньоекономічних зв'язків з іншими центральноєвропейськими державами – новими членами ЄС.

1. Віднянський С.В., Сергієнко Т.С. Українсько-словацькі відносини: здобутки і перспективи // Науковий вісник Дипломатичної академії при МЗС України. – Випуск 7. – К.: Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, 2002. – С.221-229.
2. Литвин В. Українсько-словацькі відносини: історія та сучасність // Голос України. – 2003. – 4 жовтня. – С.1, 4-5.
3. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноєвропейськими сусідами. – К.: К.І.С., 2004. – 360 с.
4. Страны Центральной и Восточной Европы на пути в Европейский Союз. – М.: Наука, 2002. – 206 с.
5. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. В 3-х т. – Т.3. Трансформации 90-х годов. – Ч.II. – М.: Наука, 2002. – 464 с.
6. Duleba A. Ukrajina a Slovensko. Geopolitické charakteristiky vývinu a medzinárodné postavenie Ukrajiny. Implikácie pre Slovensko. – Br.: Veda, 2000. – 402 s.
7. www. customs. gov. ua
8. www. kmu. gov. ua

SUMMARY

Otto Kovchar. THE SYSTEM OF ECONOMIC COOPERATION UNDER THE CONDITIONS OF EU ENLARGEMENT ON THE EXAMPLE OF THE UKRAINIAN-SLOVAK RELATIONS

Slovak Republic is the significant internal trade partner of Ukraine in the Central East Europe. The bilateral trade between the Slovak Republic and Ukraine is developed irregularly, and it is the consequence of the objective and subjective factors. The process of enlargement is inevitably will accompanied by the considerable changes in the structure and mechanism of EU functioning, which will have significant consequences as for the world economy in the whole, also for states-neighbours of EU, especially for Ukraine.

Лендьял Мирослава
(м. Ужгород)

РОЛЬ АГЕНТСТВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ У ПРОЦЕСАХ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА І ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Транскордонне співробітництво громад і регіонів наприкінці ХХ століття почало аналізуватися науковцями як один з аспектів євроінтеграційного процесу. Зокрема, важливість цієї форми міжнародної співпраці продемонструвала інтеграція країн Центральної Європи до Європейського Союзу, адже у цьому регіоні було реалізовано ряд успішних програм та проектів, спрямованих на подолання дисбалансів у рівнях соціально-економічного розвитку територій, розділених кордоном, поширено західноєвропейські моделі та форми демократичного врядування. Формування агентств регіонального розвитку в сусідніх з Україною країнах теж було свідченням своєрідного “експорту” інститутів, які є ефективними механізмами стимулювання регіонального розвитку, налагодження транскордонної співпраці та управління коштами ЄС для сприяння процесам інтеграції.

Оскільки агентства регіонального розвитку всередині 90-х років ХХ століття почали створюватися і в Україні, а наприкінці цього десятиліття їх мережа існувала практично в усіх областях нашої держави, то вивчення завдань і засад функціонування цих структур стали об'єктом наукового вивчення. Автор цієї статті [6;7] та такі фахівці як Ілько І. [3], Кіш Є. [4;5], Студенников І. [9; 10] проаналізували у своїх розвідках організаційно-юридичні форми функціонування АРР, основні напрямки діяльності, можливість використання західноєвропейського досвіду. Однак, такий аспект діяльності агентств, що діють на прикордонних територіях, як стимулювання транскордонного співробітництва, участь у процесах європейської інтеграції поки що залишився поза увагою дослідників.

Автор ставить перед собою завдання проаналізувати:

1. політику Європейського Союзу щодо просторового розвитку континенту, зокрема щодо можливої участі агентств регіонального розвитку в цьому процесі;
2. реальний досвід стимулювання АРР процесів транскордонної співпраці у європейських країнах, зокрема в Центральній Європі;
3. можливість використання кращих взірців функціонування агентств на прикордонних територіях України.

На зламі ХХ і ХХІ століть Європейський Союз визначив одним із своїх стратегічних пріоритетів створення нового “просторового” обличчя Європи. Для досягнення цієї мети традиційна регіональна політика буде використовуватися як один з інструментів, поряд з єдиною сільськогосподарською, транспортною політикою, процесом розширенням ЄС.

Водночас, деякі дослідники, які вивчають проблеми створення єдиного економічного простору в Європі, зазначають, що міжнародний капітал,